Foto: R.A. Kole.

Broedvogelinventarisatie van 1800 hectare akkerland

Gerard L. Ouweneel, André van Dam & Ben van der Velden

Het valt niet te ontkennen dat het met het Nederlandse platteland bergafwaarts gaat. In tegenstelling tot wat opeenvolgende Nota's van Ruimtelijke Ordening orakelden, slibt de natie dicht en het tempo waarin dit proces verloopt, accelereert nog steeds. De laatste Nota, de Vijfde, het werkstuk van de toenmalige bewindsman Pronk, stelt niet langer maatregelen in het vooruitzicht om verdere opvulling van Nederlands resterende 'open ruimten' te voorkomen. Indien alle groene en rode cirkels eenmaal op hun plaats staan, zal blijken dat een aanzienlijke oppervlakte van het nationale grondgebied in de parkeerbaan 'bestemming voorlopig onbekend' is terechtgekomen. Dan zal ook blijken dat het platteland, onze 'open ruimte', tussen de 'groene wal en het rode schip' is beland, waarbij dus veenweidengebieden en akkerbouwstreken de dupe zullen worden.

De vogels van onze veenweiden hebben over belangstelling niet te klagen, zij het dat die interesse tot dusver geen rooskleuriger toekomst oplevert. Pas onlangs kwamen de vogels van landbouwgebieden wat meer in de schijnwerpers. Vooral leden van de vereniging Avifauna Groningen roerden daarbij de trom.
In het kader van voorbereidingen die moeten leiden tot een boek over vogels van Goeree-Overflakkee, werd in de zomer van 2001 ruim 1800 ha akkerareaal op Overflakkee geïnventariseerd op broedvogels.

Zal in dit land over ruwweg een halve eeuw nog veel akkerland te vinden zijn? Het nationale agrarische beleid is onderworpen aan afspraken met en aan een stroom van directieven uit Brussel. Afgaande op hetgeen in Brussel wordt bekokstoofd, is optimisme over de toekomst van de Nederlandse landbouw ongepast. In Zuidwest-Nederland is het verdwijnproces onomkeerbaar en het lijkt bovendien steeds sneller te verlopen. De oppervlakte van het akkerland, dat sinds ruwweg 1950 verdwenen is, geprojecteerd op hetgeen thans nog bestaat, doet

vermoeden dat weer een halve eeuw verder, omstreeks het jaar 2050, de nog in deze streek resterende tarwe- of bietenakkers kunnen worden bijgezet in een rariteitenkabinet. En dan nog niet eens gerekend de zeshonderd hectare op Tiengemeten, die onder auspiciën van Natuurmonumenten zullen worden herleid tot 'nieuwe natuur' en de drieduizend hectare polderland die de van ruime budgetten voorziene organisatie Deltanatuur opeist, onder de noemer 'wateropvang', met de bedoeling ze om te zetten in natuur met een recreatief karakter, of andersom. Met de in de zomer van 2001 langs het Hitsertsche Gat in de Hoeksche Waard opgeleverde Tiendgorzen kwam Deltanatuur voor het eerst voor het voetlicht. Naar valt te beluisteren, krijgt deze organisatie inmiddels al heel wat grond aangeboden. Dit doet de mening postvatten dat menige boer geen vertrouwen meer heeft in aardappels, granen en suikerbieten, de traditionele gewassen van de Zuid-Hollandse eilanden.

Bos

Akkerbouwpolders zijn niet het type terrein waarheen vogelaars zich bij voorkeur begeven, zeker niet om broedvogels te inventariseren. Dit adagium komt voort uit een vooringenomenheid dat op het ornithologisch vlak in akkerbouwgebieden weinig valt te beleven, zowel kwalitatief als kwantitatief. Toen echter naar voren kwam dat óók op Goeree-Overflakkee maar bitter weinig bekend was van de broedvogels van de

Galatheese Watering, gedeelte tussen Zandweg en Vroonweg in de Galatheepolder. Hier broeden onder andere Bruine Kiekendief en Blauwborst. Foto: R.A. Kole.

landbouwpolders, nota bene in die streek het overheersende terreintype, kostte het weinig moeite een inventarisatieteam op de been krijgen dat drie grote op Oost-Overflakkee gelegen polders onderhanden nam. Stimulansen daarbij waren de nieuwsgierigheid naar de vogels van de akkerbouwgebieden en de ervaring dat onder het motto 'natuur betekent bos', beleidsbedenkers óók de polders van Overflakkee steeds meer volproppen met disharmoniërende bospercelen, waardoor het oorspronkelijk karakter van de streek in rap tempo verdwijnt. Maar vooral zagen de deelnemers aan dit projectje er naar uit aan het werk te gaan met vogels in open gebieden met rust en ruimte, deze elementen dan wel gemeten naar nationale maatstaven. Ook al omdat spontaniteit en openhartigheid niet behoren bij het pakket karaktereigenschappen van de doorsnee Overflakkeese agrarische ondernemer, was er niet zelden enige tijd mee gemoeid eer de landerijen konden worden

De Zandweg in de Galatheepolder. Foto: R.A. Kole.

onderzocht. Maar de gesprekken daarvoor waren wél vaak kostelijk en altijd inzichtverruimend. Een in de polder 'Den Grooten Blok' woonachtige boer somde zichtbaar teneergeslagen het aantal eeuwen op dat zijn naam verbonden was aan de boerderij, in relatie tot het feit dat hij nu alleen dochters bezat...! Een ander vertelde dat hij onlangs een, uit één van de omliggende dorpen afkomstig, vrouwspersoon op heterdaad had betrapt bij het deponeren van een omvangrijke partij afgeschreven huishoudelijke apparatuur in één van zijn sloten. 'Reken maar dat ze het er heeft uitgehaald' verzekerde hij. Het was de man duidelijk aan te zien dat hij, indien nodig, veel overtuigingskracht kon inzetten. Met vertoon van deskundigheid garandeerde weer een andere boer dat hij al jaren Kerkuilen in zijn schuur had: 'Maar te zien krijgen jullie ze niet en mijn boomgaard kom je ook niet in'. Hetgeen geschiedde. Prachtig waren ook de verhalen die in de in menig opzicht afwijkende Galatheepolder vielen te beluisteren. Omdat de grond van een bepaald perceel van mindere kwaliteit is, dus in feite niet deugt, luidde sinds mensenheugenis de naam van het bewuste perceel 'De Deugniet'. Een ander perceel duidde men aan met 'Paardenbeul', een naam die te maken heeft met het extra paard dat voor de ploeg moest om door de zware klei te komen. Unaniem moesten alle boeren niets hebben van 'Al die kraaien en Eksters'. Daarentegen zag

Enkele paren broedende Kneuen werden gevonden in de Galatheepolder en in de Polder Den Bommel. Foto: Wim Smeets.

men met instemming dat steeds meer roofvogels acte de présence gaven. Toen in de Galatheepolder een boer de vraag kreeg voorgelegd waardoor naar diens mening veel Gele Kwikstaarten juist in de bollenpercelen huisden, was de reactie, geuit op een toon van verwondering om het onbegrip, 'Het is het enige groen dat ze zien wanneer ze in april terugkeren'. Nog een unaniem geuite mening was: 'Met ons soort bedrijf is het in dit land gedaan, mijnheer'.

Vergeten hoek

Op weg naar de bekende Goereese vogeloorden Kwade Hoek, Scheelhoek en Brouwersdam zal de 'van de

Boerderij Bouwlust langs de Vroonweg in de Galatheepolder onder Achthuizen, met veel erfbeplanting. Foto: R.A. Kole.

overkant' komende vogelaar die via de Hellegatsdam op Overflakkee arriveert, aan het zich aan weerskanten uitstrekkende polderland weinig aandacht besteden. Hooguit zullen de tijdens de wintermaanden invallende gezelschappen ganzen hem kunnen verleiden de N59 te verlaten. 'Een vergeten hoek' noemde Johan Everaers destijds de zak van Overflakkee, het polderland gelegen tussen de provinciale weg van Ooltgensplaat naar Oude Tonge en het Krammer-Volkerak. De 580 ha en respectievelijk 500 ha metende polders Galathee en Den Grooten Blok, respectievelijk drooggelegd in 1524 en 1600, maken deel uit van deze vergeten hoek. Samen met de aan de noordzijde aansluitende Polder Den Bommel, circa 800 ha groot en drooggelegd in 1530, werden deze nagenoeg geheel uit akkerbouwgrond bestaande gebieden in de zomer van 2001 op broedvogels geïnventariseerd. Het onderzochte terrein is in totaal ruim 1800 ha groot en vormt een minderheid van de grote oppervlakte aan polderland waaruit Overflakkee bestaat. Het gebied strekt zich van Ooltgensplaat westwaarts uit tot Stellendam. Het is polderland dat is ontstaan door het samenkomen van een reeks eilandjes, die op hun beurt weer onstonden door het inpolderen in de late middeleeuwen van schorren en gorzen. Dat inpolderingsproces ging voortdurend door. De verbindingsdam tussen Goeree en Overflakkee,

Karakteristieke schuur langs de Galathese weg in de buurt van Langstraat. De verwachting dat deze schuur bewoond zou worden door Kerkuilen, pakte negatief uit. Foto: R.A. Kole.

gemarkeerd door Stellendam, kwam tot stand in de achttiende eeuw.
Tarwe, aardappelen en suikerbieten zijn verreweg de belangrijkste gewassen die men teelt. Bebouwing ontbreekt grotendeels. Uitzonderingen daargelaten, staan de boerderijen aan de randen, langs omringende dijken. Sommige bedrijven bezitten grote, rijk van vogels voorziene erfbeplantingen.'Galathee', 'Willemshof' en 'Bouwlust', alle gelegen in de Galatheepolder, spannen daarbij de kroon. Die Galatheepolder wijkt qua structuur in menig opzicht af van de doorsnee Overflakkeese kleipolder. De bodem is zandig waarbij, naar viel te beluisteren, plaatselijk de dekkende sliblaag van jonge zware zeeklei slechts 25 cm dik is. Deze gesteldheid maakt de grond geschikt voor tuinbouw en bloementeelt, activiteiten die men dan ook in de Galathee naarstig bedrijft. Oude kreken, kenmerkend voor de drie polders (Dunk 1979), dragen niet weinig bij aan de diversificatie van landschap en avifauna. In Polder Den Bommel zijn dat de Kleine Kreek en Groote Kreek. Van de laatste reikt een uitloper tot in Den Grooten Blok. Deze uitloper werd onlangs voorzien van een onderwaterbanket, zulks tot ongenoegen van een boer, die door die activiteit uitgegraven grond van harde kwaliteit op zijn akker kreeg gedeponeerd. De man kreeg hiervoor wel een vergoeding.
In het hart van de drie polders ligt de buurtschap Achthuizen. Omdat bij het onderzoek het accent lag op de avifauna van de akkers, werd Achthuizen niet zo uitputtend onderzocht als de buitengebieden. Datzelfde gold voor de lintbebouwingen Kranendijk en De Langstraat. Het dorp Den Bommel bleef buiten de inventarisatie. Schrijvers zijn zich ervan bewust dat wel wat in te brengen valt tegen deze aanpak. Immers, voor soorten als Ringmus, Boerenzwaluw, Spreeuw en nog een paar soorten die wij min of meer tot onze plattelandsavifauna kunnen rekenen, zijn, behalve losstaande boerderijen ook buurtschappen en lintbebouwingen langs dijken van belang

voor het vinden van broedgelegenheid. Aparte vermelding verdient de schitterende dijk van Achthuizen naar Ooltgensplaat die, kwistig voorzien van meidoorns en hoog opgaand hout, de thuisbasis vormde voor veel broedvogels. Zowel kwalitatief als kwantitatief een belangrijk vogelgebied.

De vogels

Totaal kwamen 64 soorten broedvogels uit de bus (zie Tabel 1). Veruit koploper was de Gele Kwikstaart met 91 territoria, waarvan 53 zich bevonden in de Galatheepolder, waar de soort in het zuidelijke deel de hoogste dichtheid bereikte. In dit deel, waarop in de zomer van 2001 veel tarwe werd verbouwd, bevinden zich de grootste kavels van de drie polders. Verrassende tweede, met ten minste 77 territoria was de Kleine Karekiet, niet direct een soort waarvan men verwacht dat deze het in een akkerbouwgebied tot zo'n positie zou brengen. Ook voor de Kleine Karekiet leverde de Galatheepolder de meeste territoria op. Evenals in de Polder Den Bommel huisden veel paren in de lange, smalle dicht met riet begroeide poldersloten. Opzienbarend veel territoria bevonden zich langs de Galathese Watering, met name langs het ten westen van de Zandweg gelegen traject. Hier langs de Watering wandelend, over de magnifieke eeuwkant, kon om de tien à vijftien meter wel een zingende Kleine Karekiet worden bijgeschreven. Trouwens, dit tussen de Zandweg en Vroonweg gelegen segment van de Galathese Watering annex Vroonkreek, was goed voor een rijk geschakeerde broedavifauna, waaronder de Bruine Kiekendief (het enige broedpaar in de drie polders) en de Blauwborst. Op 25 mei 2001 was hier een mannetje Paapje aanwezig. De voorheen schitterende eeuwkant langs het traject ten oosten van de Zandweg was in de zomer van 2001 net vergraven. Hopen klei markeerden er de vroeger nog gave oeverzone. Geen zinnig mens zal kunnen doorgronden wat beleidsbedenkers bezielden juist hier de door hun bedachte 'verbeteringen' aan te brengen, maar ze hebben heel wat uit te leggen over hetgeen zich onlangs onder hun verantwoordelijkheid langs de Galatheese Watering afspeelde.

De broedvogellijst van de drie polders, zoals deze verder via de tabel tot uitdrukking komt, levert geen verrassingen op,

Karakteristieke polderweg door de polder Galathee. Foto: R.A. Kole.

Soort	Den Grooten Blok	Galathee	Den Bommel	Totaal
Fuut			1	1
Knobbelzwaan			1	1
Bergeend		3	2	5
Wilde Eend	4	38	31	73
Slobeend		2	2	4
Kuifeend		12	6	18
Bruine Kiekendief		1		1
Sperwer		1	1	2
Buizerd	1	1		2
Torenvalk		1	1	2
Boomvalk		1		1
Patrijs			5	5
Fazant	broedvogel	6	14	20+
Waterhoen	1	8	16	25
Meerkoet	2	7	17	26
Scholekster	1	4	5	10
Kievit	2	15	17	34
Kleine Plevier		1	1	2
Kluut			2	2
Holenduif		3	6	9
Houtduif	broedvogel	23+	25	48+
Turkse Tortel		talrijk	6	6+
Tortelduif		1	4	5
Koekoek	1	3	1	5
Kerkuil	1			1
Ransuil		1		1
Gierzwaluw	1	talrijk		1+
Grote Bonte Specht		2	1	3
Veldleeuwerik	3	15	7	25
Boerenzwaluw	5	22	15	42
Huiszwaluw	10	14	1	25
Graspieper	6	11	11	28
Gele Kwikstaart	21	53	17	91
Witte Kwikstaart	2	5	10	17
Winterkoning	broedvogel ?	10+	19	29+
Heggenmus	broedvogel ?	1	20	21+
Roodborst			2	2
Blauwborst		3	2	5
Zwarte Roodstaart			1	1
Merel	5	7+	23	35+
Zanglijster	1	2+	8	11+
Grote Lijster		4	4	8
Bosrietzanger		5	3	8
Kleine Karekiet	4	41	32+	77+
Spotvogel	1		1	2
Grasmus		10	4	14
Tuinfluiter	1	6	12	19
Zwartkop		1	1	2
Tjiftjaf	broedvogel ?	6	13	19+
Fitis	broedvogel ?	4	10	14
Pimpelmees			4	4
Koolmees	broedvogel ?	3+	11	14+
Vlaamse Gaai		1		1
Ekster	2	13+	17	32+
Kauw		talrijk	15	15+
Zwarte Kraai	2	8	2	12
Spreeuw		10+	14+	24+
Huismus	8	talrijk	39	47+
Ringmus		16+	13	29+
Vink		2	1	3
Groenling			4	4
Putter		1	5	6
Kneu		2	4	6
Rietgors		4		4

maar strookt met hetgeen men mag verwachten in wijde kleipolders met daarin kleine dorpsgemeenschappen, boerderijen met deels zware erfbeplantingen en polderdijken. Veldleeuwerik en Graspieper bleken plaatselijk nog redelijk aanwezig, zij het dat de aantallen van beide soorten geprojecteerd op 1800 ha polderland, toch bepaald op magere dichtheden uitkomen. Hetzelfde geldt voor Boerenzwaluw en Huiszwaluw. Van een woning in het zuidelijke deel van de Galatheepolder met Huiszwaluwen werden de nesten verwijderd 'Voor zover ze in de weg zaten', aldus de bewoonster. Toen ik na deze mededeling een huiszwaluwsermoen afstak, kwam als antwoord 'Dan moeten jullie maar plankjes aanbrengen boven onze deuren. Dat heb ik die lui die hier die nesten komen tellen, al een paar maal gevraagd'. De beide paren Sperwers huisden, niet ver van elkaar, rond Achthuizen. Buizerd en Boomvalk hadden hun territoria in Zuid-Galathee. 'In Den Grooten Blok' werd tijdens de inventarisatie eenmalig een Blauwe Kiekendief waargenomen. Hoewel slechts één paartje Bruine Kiekendieven een territorium bezette, kwamen er wel voortdurend vogels jagen, exemplaren van koppels die broeden op de buitengronden van Overflakkee.

Tabel 1. Overzicht van broedvogels in de zomer van 2001 in de polders 'Den Grooten Blok', 'Galathee' en 'Den Bommel' op Overflakkee (Zuid-Holland).

Wij misten ook enkele soorten. Er waren geen Kwartels bijvoorbeeld. Hoewel erkend moet worden dat de zomer van 2001 niet bepaald een kwartelzomer was voor onze natie. Alleen 'Den Bommel' leverde Patrijzen op en onthutsend was de volstrekte afwezigheid van Tureluurs, nog niet lang geleden in de streek een aspectbepalende broedvogel van eeuwkanten en zelfs van oevers van smalle poldersloten. Veel inventarisatietochten werden opgeluisterd door Zwartkopmeeuwen, vogels die broeden op de Hellegatsplaten en de archipel voor Oude Tonge en die foerageerden in de polders van Overflakkee. Op 28 mei bevond zich een Goudplevier op een akker in de Galatheepolder.

Boerderij met boomgroep in polder Galathee in de buurt van Achthuizen. In de boomgroep bevond zich het nest van een Sperwer. Aan de linkerzijde rietkraag Galatheese Watering. Foto: R.A. Kole.

Beschermingsplan akkervogels

Men behoeft niet over occulte gaven te beschikken om te voorspellen dat, indien Sovon in 2002 met de nieuwe Atlas van de Nederlandse Broedvogels voor het voetlicht treedt, zal blijken dat vergeleken met ruim een kwart eeuw terug, akkervogels in zwaar weer zijn terechtgekomen. Alle berichten dienaangaande zijn omineus. Voor allerlei doeleinden levert onze natie akkerareaal in en op de akkers die resteren, krijgen de vogels steeds minder kans iets terecht te brengen van hun broedsels. Naar te beluisteren valt zou, nu het 'Beschermingsplan Moerasvogels' van de drukpersen is gekomen, thans in Nederland gewerkt gaan worden aan een 'Beschermingsplan Akkervogels'. In ieder geval zal aan dit deel van de nationale avifauna dus ook een hoeveelheid papier worden besteed. In Groot-Brittannië gaat het eveneens beroerd met akkervogels. In dat land ging de Royal Society for the Protection of Birds (RSPB), zustervereniging van Vogelbescherming Nederland, ertoe over een boerderij aan te kopen, gelegen in de buurt van Cambridge. Op dit bedrijf zal de RSPB gaan experimenteren met vogelvriendelijke agrarische producties, waarvan de te vergaren 'know how' ter beschikking komt van agrarische ondernemers. Zulks in de hoop dat, eenmaal toegepast, de slinkende populaties akkervogels in Engeland er baat bij zullen hebben. Om verscheidene redenen een belangwekkend experiment.
Noodzakelijk is dat, om tot een doortimmerd beschermingsplan te komen, de komende jaren diepgravend onderzoek zal moeten worden verricht, waarvoor men onder andere verspreid over de natie liggende

De Oudelandse Dijk tussen Achthuizen en Ooltgensplaat vormt de oostelijke begrenzing van de polder Galathee. De Oudelandse Dijk is zwaar begroeid met zowel hoog opgaande bomen als struiken, waaronder veel Meidoorn. Foto: R.A. Kole.

Aan de Oudelandse Dijk tussen Achthuizen en Ooltgensplaat ligt ook een klein wiel, 'De Weel' genaamd. Met dit wiel, het vele hout en bovendien enkele grote tuinen bij de schaarse bebouwing langs de dijk, droeg het biotoop van de Oudelandse Dijk aanzienlijk bij aan de diversiteit van de avifauna. Foto: R.A. Kole.

akkerbouwpolders op broedvogels zal moeten onderzoeken. Met de inventarisatie van drie op Overflakkee gelegen polders ten behoeve van een in voorbereiding zijnd boek over de vogels van Goeree-Overflakkee hopen de inventariseerders een bijdrage te leveren aan een rooskleuriger toekomst voor de akkervogels in dit land. Afgezien hiervan bleek het opnieuw een genoegen vogelonderzoek te doen in de heerlijkheid van wijd polderland.

■ Dam, André van, Weesmolenstraat 25, 3257 XM Ooltgensplaat, Gerard L. Ouweneel, Lijster 17, 3299 BT Maasdam, Ben van der Velden, Hoge Kade 30, 3341 BE Hendrik-Ido-Ambacht.

LITERATUUR:

Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming (1972): De kleuren van Zuidwest-Nederland. Visie op milieu en ruimte. Amsterdam.

Deltanatuur (2000): De blauwe long robuust en veilig. Visie op de mogelijkheden van de ontwikkeling van deltanatuur in de Rijn-Maasmonding. Dordrecht.

Dunk, J. (1979): De kreken van Oostflakkee. Uitgave van de Vereniging voor Natuur- en Landschapsbescherming Goeree en Overflakkee. Middelharnis.

Strucker, R. & M. Luitwieler (1999): Akkers: leefgebied van een aantal karakteristieke vogelsoorten van het Hoekschewaardse landschap. In: M. Luitwieler, C. Mesker, R. Strucker & A. Verkerk: Vogels van de Hoeksche Waard. Oud-Beijerland.

Wolff, W.J. (1979): Land van mens en waterwolf. Zeeland en Goeree-Overflakkee. In de Spectrum-Atlas van de Nederlandse landschappen. Het Spectrum, Utrecht.